

SZCZEGÓŁOWY OPIS PRZEDMIOTU KONKURSU

Spis zawartości:

1. *Historia parku Konstytucji 3-go Maja w Białymstoku oraz Pomnika 42. Pułku Piechoty i Pomnika Katyńskiego;*
  2. *Położenie „Alei Niezłomnych” w strukturze przestrzennej miasta.*
  3. *Zakres obszarowy opracowania konkursowego;*
  4. *Założenia ideowe utworzenia „Alei Niezłomnych” i wytyczne semantyczne;*
  5. *Wytyczne programowe i zalecenia w zakresie kompozycji form upamiętniających;*
  6. *Zalecenia wynikające z zabytkowego charakteru parku Konstytucji 3-go Maja;*
  7. *Informacje tekstowe proponowane do umieszczenia na tablicy memoratywnej oraz formach upamiętniających poszczególnych bohaterów;*
  8. *Istotne uwagi dotyczące przedmiotu konkursu.*
-

1. Historia parku Konstytucji 3-go Maja oraz Pomnika 42. P.P. i Pomnika Katyńskiego.

Park Konstytucji 3-go Maja znajduje się na terenie dawnego lasu zwanego Lasem Zwierzynieckim, zlokalizowanego na południowy-zachód od dawnego zwierzyńca jeleni i danieli, które w XVIII w. wchodziły w skład terenów rezydencji pałacowo-ogrodowej hetmana wielkiego koronnego Jana Klemensa Branickiego.

Las Zwierzyniecki stykający się z ogrodami Pałacu Branickich, który był miejscem polowań dworskich. Pierwotnie miał on powierzchnię ponad 34 ha.

Na początku XIX w., w wyniku rozwoju miasta, terenom Lasu Zwierzynieckiego nadano status lasu komunalnego, a jego obszar zaczęto systematycznie zmniejszać, przekształcając stopniowo w park miejski. Wytyczono w nim m.in. alejki spacerowe, wzniesiono teatr letni, restauracje i inne obiekty rozrywkowe, a w 1895 r. doprowadzono „konkę” - linię tramwajową. W wyniku tych przekształceń utworzono „Park Zwierzyniecki”, który stał się modnym miejscem rekreacji i wypoczynku mieszkańców miasta.

Po odzyskaniu niepodległości, w 1921 r. północnej część Parku Zwierzynieckiego nadano nazwę „Parku 3-go Maja”. W 1930 rozpoczęto modernistyczną przebudowę Parku.

Nową osią kompozycyjną założenia stała się aleja rozpoczynająca się od ronda zlokalizowanego u zbiegu dzisiejszych ulic: M.C. Skłodowskiej, 11-go Listopada i Podleśnej i zakończona w południowej części parku okrągłym placem z zielonym klombem.

Na osi głównej alei parkowej wzniesiono pomnik ku czci poległych w wojnie polsko-bolszewickiej żołnierzy 42. Pułki Piechoty, autorstwa Jakuba i Kazimierza Juszczaków, który został odsłonięty w listopadzie 1930 r.

W marcu 1935 r. rozebrano dawną zajezdnię tramwajową przy ul. Świętojańskiej, uzyskując efekt połączenia Parku 3-go Maja poprzez park Planty z Parkiem im. księcia J. Poniatowskiego i terenami zielonymi w dolinie rzeki Białej.

W 60. rocznicę mordu katyńskiego, we wrześniu 2000 r. nastąpiło uroczyste odsłonięcie Pomnika Katyńskiego, który został zlokalizowany wg projektu arch. Leona Jaruszewicza w północnej części głównej alei spacerowej w sąsiedztwie Placu Katyńskiego - tj. ronda u zbiegu dzisiejszych ulic: M.C. Skłodowskiej, 11-go Listopada i Podleśnej.

W dniu 27 kwietnia 2009 r. Rada Miasta nadała parkowi nazwę Konstytucji 3-go Maja.

Tereny parku nadal graniczą na północy - przez Plac Katyński i Aleję Zakochanych parku Planty - z ogrodami Pałacu Branickich. Zespół ten jest miejscem odpoczynku i rekreacji oraz edukacji przyrodniczej i organizacji plenerowych imprez kulturalnych.

Na terenie parku Konstytucji 3-go Maja znajduje się szereg pomników i budowli. Szczegółowe informacje dotyczące Pomnika 42. Pułki Piechoty oraz Pomnika Katyńskiego – pomiędzy, którymi planowane jest utworzenie „Alej Niepodległości” – zawarte w „Katalogu białostockich pomników, tablic pamiątkowych i miejsc pamięci narodowej” opracowanym w 2015 r., zostały zamieszczone poniżej na stronach nr: 2 ÷ 7.

UL. 11 LISTOPADA

Pomnik 42. Pułku Piechoty

Park Konstytucji 3 Maja (d. Park Zwierzyniecki), ul. 11 Listopada

Monument usytuowany jest w centralnej części Parku Konstytucji 3 Maja, na jego głównej osi, ogrodzony niewysokim drewnianym płotem na obrysie prostokąta. Na betonowym, obłożonym piaskowcem cokole o trójstopniowej bazie, ustawione są dwie postaci wykonane z konglomeratu piaskowca. Bogini zwycięstwa Nike jest ubrana w antyczną zbroję, płaszcz i hełm, w uniesionej prawej ręce trzyma wieniec laurowy, lewą – podtrzymuje ciało rannego polskiego żołnierza. Żołnierz lewą ręką trzyma karabin z bagnetem, a prawą, ugiętą

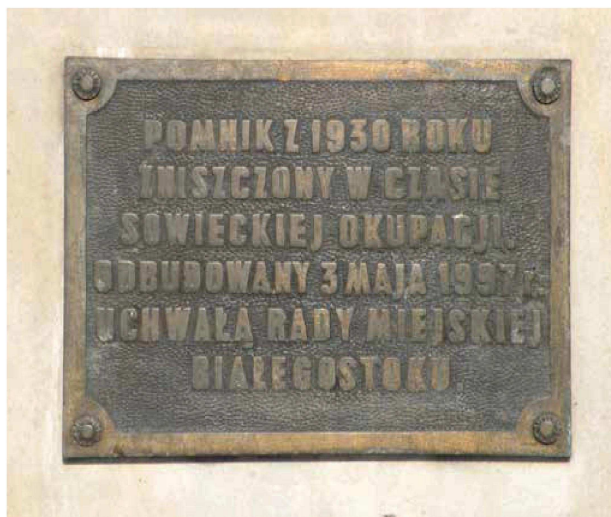
w łokciu, składa na sercu. W dolnej części cokołu inskrypcja:

OFICEROM I ŻOŁNIERZOM/
42 PUŁKU PIECHOTY/
POLEGŁYM W WOJNIE/
POLSKO – BOLSZEWICKIEJ
1920 r./
„BŁOGOSŁAWIENI, KTÓRZY
UMIERAJĄ W PANU...”//

Ap. 14, 13./

Z tyłu mosiężna tablica o treści:

POMNIK Z 1930 ROKU/
ZNISZCZONY W CZASIE/
SOWIECKIEJ OKUPACJI./
ODBUDOWANY 3 MAJA 1997 r./
UCHWAŁĄ RADY MIEJSKIEJ/
BIAŁEGOSTOKU//

W 1928 r. uroczyste obchodzono w Białymstoku święto 42. Pułku Piechoty. Rada Miasta postanowiła wznieść pomnik poległym w wojnie polsko-bolszewickiej żołnierzom

42. Pułku. „Dziennik Białostocki” już na dwa tygodnie wcześniej pisał o planowanym programie tej uroczystości. Powołano Komitet Budowy Pomnika, którego prezesem został Karol Kirst, ówczesny wojewoda białostocki. Członkami Komitetu zostali: Tenczyński, Młyński – przewodniczący Rady Miejskiej, Dorożyński, Wysocki, Szymańska, płk S. Iwanowski – dowódca 42. Pułku i kpt. Hycek. Ustalono, że pomnik ma stanąć w Zwierzyńcu na wylocie ul. Świętojańskiej.

22 maja 1928 r. odbyło się nabożeństwo żałobne, a wieczorem capstrzyk na ulicach miasta i apel ku czci poległych. 23 maja Biskup Polowy Wojska Polskiego Stanisław Gall odprawił mszę polową na Rynku Kościuszki. Po mszy uczestnicy uroczystości przeszli do Zwierzyńca, gdzie odbyło się poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę pomnika. Wojewoda Karol Kirst w swoim przemówieniu podkreślił silny związek żołnierzy z mieszkańcami miasta. Natomiast Generał Edward Rydz-Śmigły zwrócił uwagę, że pomnik będzie hołdem społeczeństwa dla ofiarnego poświęcenia żołnierzy. W związku z inicjatywą budowy pomnika wojewoda prywatnie przekazał na ten cel 100 zł, co było wtedy znaczną sumą. Prawdopodobnie gen. Edward Rydz-Śmigły też ofiarował na pomnik 100 zł. 5 sierpnia 1928 r. w „Dzien-

niku Białostockim” ukazała się informacja, iż redakcja dołożyła do szlachetnej inicjatywy 100 zł i jednocześnie wezwała czytelników do wsparcia budowy pomnika. Początkowo zakończenie budowy planowano do 15 maja 1929 r., tak by uroczystość odsłonięcia pomnika mogła odbyć się w rocznicę poświęcenia kamienia węgielnego, 23 maja 1929 r. Pomimo licznych apeli na łamach prasy i zaangażowania wielu osób, nie udało się zebrać na czas wystarczających środków na budowę. Z budżetu miasta radni na budowę pomnika przekazali łącznie ponad 10.000 zł. Został zaciągnięty kredyt, który spłacano jeszcze przez kilka lat. Ostatecznie pomnik powstał, według projektu rzeźbiarza Jakuba Juszczaka. Odsłonięcie pomnika nie było tak huczne jak planowano i nastąpiło 30 listopada 1930 r. W 1940 r. pomnik został prawdopodobnie zburzony na polecenie władz sowieckich.

W 1993 r. byli żołnierze 42. p.p. i członkowie ich rodzin założyli „Koło Byłych Żołnierzy 42. Pułku Piechoty”. Działacze Koła rozpoczęli starania, aby odbudować pomnik. 19 grudnia 1995 r. Rada Miejska Białegostoku podjęła uchwałę o odbudowie pomnika w jego pierwotnym kształcie i miejscu. 6 lutego 1996 r. powstał Komitet Odbudowy Pomnika

Oficerów i Żołnierzy 42. Pułku Piechoty im. Generała Jana Henryka Dąbrowskiego w Białymstoku. Na czele Komitetu stanął Krzysztof Jurgiel – prezydent Białegostoku. Rozpoczęto prace przygotowawcze związane z ustawieniem pomnika w Parku 3 Maja. W tym celu zasypało się fontannę i przygotowano miejsce pod pomnik. 30 listopada 1996 r. w 66. rocznicę odsłonięcia pomnika w Parku 3 Maja odbyło się wmurowanie aktu erekcyjnego. Uroczystość poprzedziła msza święta odprawiona przez arcybiskupa Stanisława Szymeckiego. W uroczystości wmurowania aktu uczestniczyli m.in.: Krzysztof Jurgiel – prezydent Białegostoku, arcybiskup Stanisław Szymek – metropolita białostocki, Jan Chojnowski – przewodniczący Rady Miejskiej, Adam Dobroński – Minister ds. kombatanów, Aleksy Wojciuk – kapelan prawosławny 18. Brygady Zmechanizowanej.

3 maja 1997 r., po odprawieniu nabożeństw w intencji Ojczyzny w soborze prawosławnym św. Mikołaja i białostockiej Katedrze, odbył się uroczysty przemarsz uczestników do Parku 3 Maja. Pomnik został odsłonięty przez Krzysztofa Jurgiel i Mieczysława Mieczkowskiego – żołnierza 42. p.p. W uroczystości udział wzięli m.in.: Barbara Łękawa – senator RP, Jan Szafraniec – członek Krajowej

Rady Radiofonii i Telewizji, Adam Dobroński, Grzegorz Rykowski – wicewojewoda białostocki.

Pomnik odtworzyli białostoccy artyści rzeźbiarze: Krzysztof Gąsowski i Krzysztof Jakubowski. Fundament, w czynie społecznym, wykonał Józef Jaworski.

42. Pułk Piechoty im. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego powstał w grudniu 1918 r. w obozie Santa Maria Capua Vetere jako 3. Pułk Strzelców im. Księcia Józefa Poniatowskiego. W marcu 1919 r. przejechał z Włoch do Francji, gdzie wszedł w skład tzw. Armii Błękitnej gen. Józefa Hellera. W maju 1919 r. jednostka wyruszyła do Polski transportami kolejowymi. Włocławek był pierwszym krajowym garnizonem. Po kilku zmianach nazwy od 28 października 1919 r. był to 42. Pułk Strzelców Kresowych. W 1920 r. bataliony 42. Pułku Piechoty stopniowo ściągały do Białegostoku na miejsce stałego zakwaterowania, gdzie od lipca 1919 r. przebywał już batalion zapasowy. 21 sierpnia 1921 r. Marszałek Józef Piłsudski wręczył pułkowi sztandar. Żołnierze Pułku odbudowali i rozbudowali koszary im. Romualda Traugutta, a w dziejach miasta zapisali się jako założyciele klubu sportowego, orkiestry, chóru, zespołu teatralnego. Brali czynny udział w defiladach i świętach.

W czasie II wojny światowej 42. Pułk, pod dowództwem ppłk. Wacława Malinowskiego, stoczył walki pod Ostrołęką, Myszyńcem, Nowogrodem, Andrzejewem, Łętownicą. 15 września 1939 r. batalion marszowy 42. Pułku brał udział w obronie Białegostoku.

Źródła: A.Cz. Dobroński, K. Filipow,
42 pułk piechoty im. gen. Jana Henryka Dąbrowskiego, Białystok 1996;
A.Cz. Dobroński, *Może warto naśladować*
[budowa pomnika 42 pułku piechoty],
„Kurier Poranny” 2013 nr 154 z 9.08.2013.;
W. Wróbel, *Rys historyczny Parku im.
Konstytucji Trzeciego Maja w Białymstoku,
ze szczególnym uwzględnieniem dziejów
Pomnika 3 Maja*; U. Kraśnicka-Zajdler,
*Pomnik ku czci żołnierzy 42 Pułku Piechoty
im. Jana Henryka Dąbrowskiego poległych
w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku*,
[w:] *Pomniki niepodległości*, pod red.
B. Kuklik, Białystok 2008; RR, Pomnik
42 P.P., „Gazeta Współczesna”, 1996,
nr 231 z 28.11.1996; B. Karpacz,
*Poświęcenie kamienia węgielnego pod
budowę pomnika ku czci poległych żołnierzy
42 Pułku Piechoty*, Regionalne Kalendarium
Archiwalne,
www.bialystok.ap.gov.pl;
materiały Urzędu Miejskiego
w Białymstoku.

Pomnik Katyński

Park im. Konstytucji 3 Maja
(d. Park Zwierzyniecki),
ul. 11. Listopada

Pomnik to głaz narzutowy, z wbudowanym granitowym obeliskiem. Jest ustawiony na prostopadłościennym betonowym cokole, obłożonym granitem. Na głazie znajduje się tablica inskrypcyjna o nieregularnym kształcie, a nad nią płaskorzeźba orła w koronie. Z przodu obelisku umieszczona jest płaskorzeźba Matki Boskiej Katyńskiej, a w tylnej części – trzy krzyże łacińskie. Inskrypcja na tablicy:

W HOŁDZIE JEŃCOM
WOJENNYM/
KOZIELSKA, OSTASZKOWA,
STAROBIELSKA/
WIEŻNIOM KIJOWA I MIŃSKA/
POMORDOWANYM
W 1940 R. PRZEZ NKWD/
RODZINA KATYŃSKA
W BIAŁYMSTOKU/
WRZESIEŃ 2000 R.//

Obiekt wzniesiono w 60. rocznicę mordu katyńskiego. We wrześniu 2000 r. nastąpiło uroczyste odsłonięcie pomnika, wg projektu mgr inż. ach. Leona Jaruszewicza. Fundatorem pomnika było Stowarzyszenie Rodzina Katyńska Oddział w Białymstoku. W 2007 r. na pomniku umieszczono dodatkową

tablicę z nazwami nowo ustalonych miejsc kaźni polskich jeńców. W lipcu 2008 r. w otoczeniu pomnika posadzono 5 dębów pamięci, upamiętniających miejsca kaźni Polaków w obozach na terenie ZSRR. W kwietniu 2010 r., z okazji 70. rocznicy zbrodni katyńskiej, z inicjatywy białostockiego Oddziału Stowarzyszenia Rodzina Katyńska i przy wsparciu finansowym Miasta Białystok, pomnik przebudowano. Zarówno projekt, jak i prace, wykonał białostocki artysta rzeźbiarz Jerzy Grygorczuk.

Źródła: M. Kosz-Koszevska, *Zmiany przy pomniku Mordu Katyńskiego*, „Gazeta Wyborcza. Gazeta w Białymstoku”, 20 – 21.03.2010.

Realizacja Krzyża Katyńskiego w sąsiedztwie Pomnika Katyńskiego.

W ramach realizacji jednego z zadań wynikających z Budżetu Obywatelskiego Miasta Białegostoku na rok 2016, w bezpośrednim sąsiedztwie Pomnika Katyńskiego została zrealizowana w 2017 r. inwestycja polegająca na budowie Krzyża Katyńskiego. Zrealizowany Krzyż, łącznie z istniejącym Pomnikiem Katyńskim oraz „dębami pamięci” przy których ułożone zostały kamienne tablice z napisami upamiętniającymi miejsca obozów jenieckich, tworzy obecnie jednorodną przestrzeń poświęconą Pamięci Katynia. Z uwagi na specyfikę dzieła artystycznego, jakim było

wkomponowanie projektowanego Krzyża w istniejący „układ przestrzenny” Pomnika Katyńskiego, realizacja tego zadania została powierzona autorowi poprzedniej przebudowy tego Pomnika - artyście rzeźbiarzowi Jerzemu Grygorczukowi. Zgodnie z opracowaną dokumentacją, Krzyż został usytuowany w bezpośrednim sąsiedztwie Pomnika Katyńskiego w odległości 6 cm od jego północno-wschodniego narożnika, z przesunięciem 14 cm ku jego przodowi. Bryła Krzyża została wykonana z jednego bloku granitowego koloru czerwonego, jako nieregularna - o wysokości łącznej 442 cm i podstawie zbliżonej do kwadratu o wymiarach 95x90 cm. Gabaryty dzieła zostały dostosowane do „wielkości” istniejącego Pomnika oraz skali człowieka. Sposób ukształtowania Krzyża Katyńskiego oraz miejsce jego lokalizacji w sąsiedztwie Pomnika Katyńskiego przedstawia poniższa fotografia.

2. Lokalizacja „Alei Niezłomnych” w strukturze przestrzennej miasta.

„Aleja Niezłomnych” zostanie utworzona na terenie zabytkowego parku Plenty, tj. w granicach działki nr 1998/2 w obr. 11, położonej w centrum miasta Białymstoku, w bezpośrednim sąsiedztwie ulic: 11-go Listopada, Zwierzynieckiej, Placu Katyńskiego oraz nieruchomości zabudowanej budynkami Zespołu Szkół Muzycznych im. I. Paderewskiego, zlokalizowanego przy Podleśnej 2 w Białymstoku.

Położenie terenu w układzie przestrzennym centrum miasta Białegostoku przedstawia mapa poglądowa zamieszczona na stronie nr 8.

Opracowanie konkursowe w granicach ww. terenu ma charakter opracowania realizacyjnego.

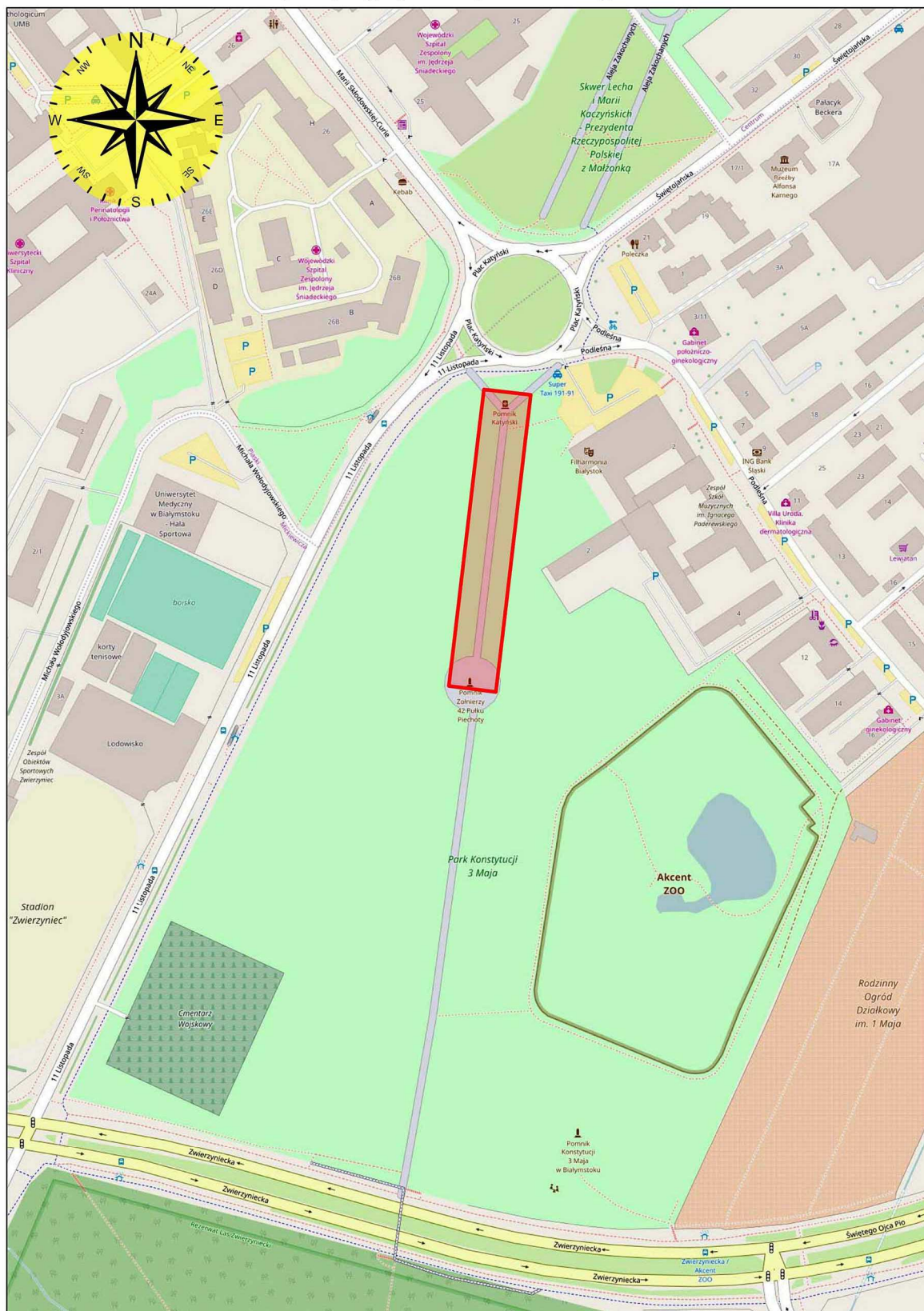
Dokumentacja fotograficzna terenu objętego opracowaniem konkursowym została zamieszczona w załączniku **B-5** do *Regulaminu*.

Na wskazanym terenie, objętym opracowaniem konkursowym, nie obowiązują ustalenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Rozwiązania projektowe przedstawione w najlepszej pracy konkursowej będą stanowić postawę do opracowania warunków zagospodarowania terenu objętego opracowaniem konkursowym, które zostaną zawarte w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

Orientacja - miejsce lokalizacji projektowanej "Alei Niezłomnych" na mapie poglądowej m. Białegostoku

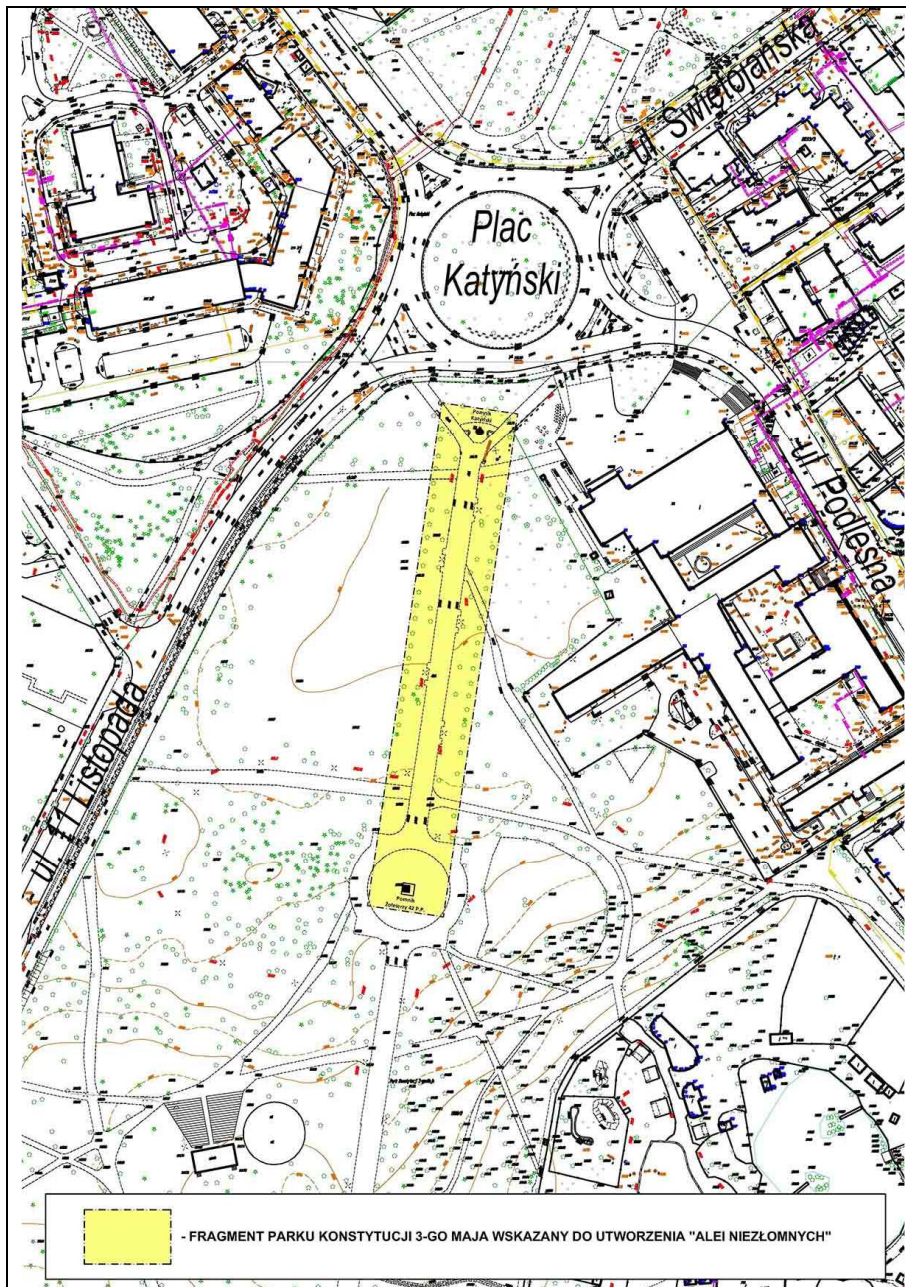
-- położenie projektowanej "Alej Niezłomnych" na terenie
zabytkowego parku Konstytucji 3-go Maja w Białymstoku.

3. Zakres obszarowy opracowania konkursowego.

Zakres obszarowy opracowania konkursowego – granicach parku Konstytucji 3-go Maja - został oznaczony linią przerywaną koloru czarnego oraz literami: **A-B-C-D** na podkładzie sytuacyjno-wysokościowym zamieszczonym w załączniku **B-3** do *Regulaminu*.

Fragment parku Konstytucji 3-go Maja, który został objęty opracowaniem konkursowym przedstawia szkic sytuacyjny zamieszczony poniżej.

Teren ten, w kształcie długiego prostokąta o wymiarach 200 x 30 m – położony jest po obu stronach głównej alei spacerowej parku Konstytucji 3-go Maja i stanowi fragment zabytkowego założenia parkowo-pałacowego rodu Branickich, który został wpisany do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku ozn. znakiem L.dz. KL.WKZ-5340/8/84/86 z dnia 30.12.1986 r. – nr rej. 569 (A-138).

Powierzchnia terenu objętego opracowaniem konkursowym, tj. wskazanego fragmentu działki nr 1998/2 w obr. 11, wynosi ok. 6000 m². Całość stanowi własność Gminy Białystok.

Widok przedmiotowego terenu ze „środka” głównej alei spacerowej w kierunku południowo-zachodnim – tj. na Pomnik 42. Pułku Piechoty - przedstawia fotografia zamieszczona na stronie nr 10.

Pozostała dokumentacja fotograficzna terenu objętego opracowaniem konkursowym została zamieszczona w załączniku **B-5** do *Regulaminu*.

Widok głównej alei spacerowej parku Konstytucji 3-go Maja w kierunku na Pomnik 42. Pułku Piechoty.

Ze względu na zabytkowy charakter terenu objętego opracowaniem konkursowym, decyzje projektowe podejmowane w przedmiocie utworzenia „Alej Niezłomnych”, powinny uwzględniać zalecenia Miejskiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku, ustalające m.in. konieczność zachowania głównych elementów zagospodarowania tego terenu, w tym: przebiegu alei parku Konstytucji 3-go Maja, jej szerokości, rozmieszczenia istniejących w jej sąsiedztwie drzew oraz lokalizacji Pomnika 42. Pułku Piechoty i Pomnika Katyńskiego – jako głównych elementów przestrzennych definiujących charakter ww. alei parkowej.

4. Założenia ideowe utworzenia „Alej Niezłomnych” i wytyczne semantyczne.

Przedmiotem konkursu jest opracowanie pracy konkursowej przedstawiającej koncepcję utworzenia „Alej Niezłomnych” w parku Konstytucji 3-go Maja w Białymstoku, jako „miejsca” dedykowanego upamiętnianiu polskich bohaterów, którzy działali na rzecz wolnej Polski, walczyli i ginęli za Ojczyznę, byli represjonowani, a dziś ciągle nie są powszechnie znani rodakom.

Ideą przewodnią utworzenia „Alej Niezłomnych” jest przywrócenie im właściwego miejsca w pamięci Białostoczan, poprzez wykreowanie przestrzeni, w której będzie odczuwana obecność tych „niezłomnych” bohaterów wraz z „treścią” ich poświęcenia.

Istotną wartością rozwiązania „Alej Niezłomnych” powinna być ogólna wymowa całości – tj. hołd złożony bohaterom, którzy działając na rzecz Ojczyzny przeciwstawiali się przeważającym siłom, pozostawali osamotnieni i zapomnieni, a mimo to do końca byli wierni swoim ideałom. Przewiduje się, że zasługi związane z ich nieugiętą postawą i poświęceniem dla Ojczyzny zostaną przypomniane w „Alej Niezłomnych” w formie upamiętnień „przekazujących” pamięć o wybranych bohaterach, w postaci „jednorodnych” form pomnikowych, w których zostałyby wkomponowane elementy rzeźbiarskie (np. rzeźby, płaskorzeźby, itp.) oraz informacje tekstowe (np. tablice, napisy, itp.).

Poszczególne upamiętnienia – poprzez ekspresję artystyczną oraz symboliczność treści związanych z daną osobą – winny ukazywać indywidualny los bohaterów, których praca, ofiarność, poświęcenie są nie tylko piękną lekcją historii, ale także moralnym drogowskazem dla przyszłych pokoleń, jak budować i chronić państwowość.

Wykonane prace konkursowe powinny zatem prezentować autorskie koncepcje rozmieszczenia i ukształtowania tablicy memoratywnej oraz zespołu siedmiu form

upamiętniających „niezłomnych” bohaterów, które zostaną zlokalizowane w granicach opracowania konkursowego – tj. w sąsiedztwie głównej alei spacerowej parku Konstytucji 3-go Maja, na odcinku pomiędzy Pomnikiem 42. Pułku Piechoty a Pomnikiem Katyńskim.

Powyższe założenia ideowe „Alei Niezłomnych” stwarzają trudności w wyborze upamiętnianych postaci, albowiem od zarania polskich dziejów ludzie „honoru i służby” nierozdzielnie wpisywali się w tradycję walk w obronie granic i uciśnionych mieszkańców Ojczyzny. Naturalną konsekwencją tego stanu rzeczy staje się poszukiwanie miejsca dla tych bohaterów naszej historii, którzy są nadal zapomnieni i czekają dopiero na odkrycie. Przewiduje się, że oni także będą mogli zostać upamiętnieni w „Alei Niezłomnych”, której „memoratywny” charakter będzie w przyszłości kontynuowany w kierunku do ul. Cz. Miłosza, tj. w południowej części głównej alei parku Konstytucji 3-go Maja.

5. Wytyczne programowe i zalecenia w zakresie kompozycji form upamiętniających.

Nadrzędnym celem konkursu jest uzyskanie wybitej pod względem artystycznym i ideowym koncepcji utworzenia „Alei Niezłomnych”, która powinna zostać wkomponowana w istniejący krajobraz parku Konstytucji 3-go Maja.

Projekt powinien przedstawiać upamiętnienia siedmiu osób, z których dwa przewidywane są do realizacji w wyniku rozstrzygnięcia niniejszego konkursu.

Elementy składające się na „Aleję Niezłomnych” zostaną usytuowane w przy głównej alei spacerowej Konstytucji 3-go Maja, na odcinku pomiędzy Pomnikiem 42. Pułku Piechoty oraz Pomnikiem Katyńskim.

W sąsiedztwie ww. alei (po jednej lub obu jej stronach) należy zlokalizować, zespół obiektów rzeźbiarskich lub obiektów małej architektury z elementami rzeźbiarskimi, w postaci: tablicy memoratywnej oraz siedmiu form upamiętniających, których odpowiadająca sobie forma – składająca się z elementów rzeźbiarskich oraz informacji tekstowych umieszczonych np. na jednakowo ukształtowanych cokółkach lub tablicach – będzie tworzyć rytmiczną kompozycję „Alei Niezłomnych”.

W powyższy sposób w „Alei Niezłomnych” zostaną upamiętnione następujące osoby:

- 1) płk. Ryszard Kukliński,
- 2) mjr. Zygmunt Szendzielarz ps. „Łupaszka”,
- 3) pkt. Kazimierz Kamiński ps. „Huzar”,
- 4) sierż. pchor. Leon Suszyński ps. „P-8”,
- 5) ppor. Anatol Radziwonik ps. „Olech”,
- 6) ks. Władysław Bukowiński,
- 7) Anna Walentynowicz,

których biografie zostały zamieszczone w załączniku **B-2** do *Regulaminu*. Wśród tych upamiętnień w I etapie zagospodarowania „Alei Niezłomnych” zostaną realizowane dwie formy upamiętniające osoby: płk. Ryszarda Kuklińskiego i mjr. Zygmunta Szendzielarza ps. „Łupaszka” – będące przedmiotem szczegółowego opracowania pracy konkursowej.

Wykreowane formy upamiętniające ww. osoby powinny charakteryzować się wysokimi walorami artystycznymi oraz jednakową zasadą kompozycyjną, która w zależności od przyjętej idei projektowej może łączyć w sobie takie elementy jak np.: rzeźbiarskie przedstawienie osoby upamiętnianej, informacje dotyczące jej personaliów i dat życia, dewizę wyrażającą przesłanie przyświecające jej czynom, krótki opis tych czynów, itp.

Zamawiający nie definiuje przy tym pojęcia „formy upamiętniającej” pozostawiając uczestnikom konkursu swobodę w jej doborze i sposobie ukształtowania przestrzennego (np. rzeźba popiersia osadzona na postumencie, płaskorzeźba umieszczona na tablicy, kolumna, obelisk, głaz pamiątkowy, itp.).

Projektowanym formom upamiętniającym powinna towarzyszyć tablica memoratywna (wprowadzająca), która powinna zostać zlokalizowana na osi jednego z dojazdów do „Alei Niezłomnych” od strony Placu Katyńskiego, tj. w sąsiedztwie Pomnika Katyńskiego, z zachowaniem stosownego od niego dystansu oraz z uwzględnieniem istniejącego drzewostanu parkowego, który podlega zachowaniu.

Wzajemne powiązania tych form mogą zostać podkreślone poprzez wprowadzenie w nawierzchni głównej alei spacerowej nowych elementów graficznych wyróżnionych barwą.

Zaleca się przy tym, aby ww. upamiętnienia, składające się na „Aleję Niezłomnych” – tj. tablica memoratywna (wprowadzająca) oraz zespół siedmiu form upamiętniających ww. osoby – zostały zaprojektowane przy uwzględnieniu funkcji dydaktycznych, estetycznych i społecznych dzieła oraz z zachowaniem „umiaru przestrzennego” i „skali człowieka”.

Ponadto uczestnicy konkursu powinni zwrócić szczególną uwagę na realność wykonania projektowanych elementów, głównie w kontekście planowanych kosztów realizacji tablicy memoratywnej i dwóch pierwszych upamiętnień, które zostały określone w ust. 5.4 *Regulaminu*.

W tym kontekście Zamawiający zaleca, aby upamiętnienia projektowane w „Alei Niezłomnych” nie przekraczały wysokości 2 m.

6. Zalecenia wynikające z zabytkowego charakteru parku Konstytucji 3-go Maja.

Zalecenia konserwatorskie sformułowane przez Miejskiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku zostały zawarte załączniku **B-4** do *Regulaminu*. Zgodnie z tymi zaleceniami, w granicach terenu objętego opracowaniem konkursowym nie dopuszcza się możliwości wycinania drzew oraz wprowadzania form przestrzennych i używania materiałów w sposób deformujący i dysharmonizujący istniejącą przestrzeń parku Konstytucji 3-go Maja.

Rozpatrując planowaną realizację „Alei Niezłomnych” w kontekście istniejącego założenia parku Planty i parku Konstytucji 3-go Maja, uczestnicy konkursu powinni mieć na uwadze, że we wskazanej lokalizacji mają do czynienia z bardzo udaną realizacją zespołu parkowo-ogrodowego o „metryce międzywojennej”.

Główna aleja spacerowa parku Konstytucji 3-go Maja, która została zaproponowana jako miejsce lokalizacji nowych upamiętnień tworzących „Aleję Niezłomnych”, posiada istotną dominantę architektoniczną w postaci Pomnika 42. Pułku Piechoty.

Wskazane jest zatem, aby w tak ukształtowanej, zabytkowej przestrzeni umieszczać upamiętnienia odpowiednio dopasowane i niekonkurujące z istniejącym zagospodarowaniem parku Konstytucji 3-go Maja. Zaproponowane przez uczestników konkursu formy nowo projektowanych upamiętnień „Alei Niezłomnych”, powinny być postrzegane jako „stylistycznie spójne” z otoczeniem, a w szczególności z istniejącym Pomnikiem 42. Pułku Piechoty, którego widok przedstawia zdjęcie zamieszczone poniżej.

Pomnik 42. Pułku Piechoty.

Ze względu na „dominującą rolę” Pomnika 42. Pułku Piechoty w układzie kompozycyjnym parku Konstytucji 3-go Maja, nie jest wskazane lokalizowanie projektowanych upamiętnień „Alei Niezłomnych” w bezpośrednim sąsiedztwie placu parkowego, na którym zlokalizowano ww. pomnik.

Ponadto miejsca lokalizacji projektowanych upamiętnień nie powinny kolidować z istniejącymi drzewami oraz elementami małej architektury parku Konstytucji 3-go Maja, tj.: istniejącymi ławkami, lampami parkowymi oraz źródłem wodnym i tablicami informacyjnymi znajdującym się w północnej części projektowanej „Alej”.

W granicach terenu objętego opracowaniem konkursowym dopuszcza się natomiast możliwość przesadzania istniejących krzewów oraz przebudowy infrastruktury technicznej kolidującej z projektowanym układem upamiętnień „Alej Niezłomnych”, w tym przebiegu istniejącej sieci elektroenergetycznej oświetlenia parkowego, z której będą zasilane źródła światła oświetlające projektowane upamiętnienia „Alej Niezłomnych” w porze wieczornej.

7. Informacje tekstowe proponowane do umieszczenia na tablicy memoratywnej oraz formach upamiętniających poszczególnych bohaterów.

Przedstawione poniżej propozycje informacji tekstowych upamiętniających poszczególnych bohaterów mają wyłącznie charakter poglądowy. Uczestnicy konkursu powinni samodzielnie ocenić możliwość kreatywnego ich wykorzystania przy sporządzaniu koncepcji upamiętnień projektowanych w przestrzeni „Alej Niezłomnych”.

Tradycja tworzenia epigrafów nakazuje bowiem maksymalną zwięzłość informacji umieszczanych na pomnikach dedykowanych konkretnym osobom, przez co z reguły nie umieszcza się na nich zbyt wiele informacji poza personaliami i datami życia. Nie wyklucza to jednak możliwości uzupełnienia ich o dodatkowe informacje, które osoby spacerujące w sąsiedztwie mogłyby odczytywać nawet mimowolnie.

A. Tablica memoratywna (wprowadzająca):

„Jeżeli wróci wolna Polska, niech ktoś za nas się upomni.”

Danuta Siedzikówna

ALEJA NIEZŁOMNYCH

Działali na rzecz wolnej Polski, walczyli i ginęli za Ojczyznę, byli represjonowani, a dziś ciągle nie są powszechnie znani rodakom. Część z nich była potępiana przez władze komunistyczne; są tacy, których bezkompromisowość i niezłomna postawa także w wolnej Polsce spotkała się z rezerwą. Nadszedł czas, by przywrócić im właściwe miejsce w pamięci, dlatego powstaje ta Aleja.

Społeczeństwo i władze Białegostoku.

Białystok, ... 2018 r.

B. Formy upamiętniające dedykowane poszczególnym bohaterom:

1. Płk Ryszard Kukliński (1930-2004).

„Wszystko co robiłem – robiłem z myślą o Polsce”.

Oficer Wojska Polskiego, który w czasach komunizmu, ryzykując życiem swoim i rodziny, współpracował ze Stanami Zjednoczonymi. Udaremnił sowieckie plany wojny atomowej grożące całkowitym zniszczeniem Polski.

2. Mjr Zygmunt Szendzielarz ps. „Łupaszka” (1904-1974)

„Wypowiedzieliśmy walkę na śmierć lub życie tym, którzy za pieniądze, orderzy lub stanowiska z rak sowieckich mordują najlepszych Polaków domagających się wolności i sprawiedliwości”.

Oficer Wojska Polskiego, potem dowódca oddziałów ZWZ-AK na Wileńszczyźnie. Po zajęciu Polski przez Sowieców dowódca odtworzonej 5. Brygady Wileńskiej, działającej na Podlasiu i Pomorzu, później zaś – 6. Brygady Wileńskiej. Aresztowany, torturowany i zamordowany przez komunistów. Jeden z symboli walki Żołnierzy Niezłomnych.

3. Kpt. Kazimierz Kamiński ps. „Huzar” (1919-1953)

„Wykonam każdy rozkaz, byle tylko zasadniczym celem była walka z wrogiem i niepodległość Ojczyzny”.

Oficer Wojska Polskiego, a następnie żołnierz ZWZ-AK. Pod okupacją sowiecką, nadal w konspiracji na pograniczu Podlasia i Mazowsza. Bardzo skuteczny, uczciwy i popularny dowódca „leśnych” wśród miejscowej ludności, która uważała go za „jedynego obrońcę. Ze łzami w oczach dziękowali za akcje przeciwko kolektywizacji i kontyngentom”. Aresztowany i zamordowany przez komunistów.

4. Sierż. pchor. Leon Suszyński ps. „P-8” (1920-1979)

Białostoczanin, żołnierz Wojska Polskiego i ZWZ-AK. Obrońca Grodna we wrześniu 1939 r. Od 1942 r. żołnierz komórki likwidacyjnej Inspektoratu AK Białystok. Walczył na Białostocczyźnie, Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie. Dowódca antykomunistycznych oddziałów partyzanckich, cieszący się ogromnym autorytetem wśród żołnierzy i ludności cywilnej. Po ujawnieniu się, więziony i torturowany przez komunistów. Odznaczony Krzyżem Walecznych.

5. Ppor. Anatol Radziwonik ps. „Olech” (1916-1949)

„Nie mogę tego wszystkiego rzucić, trzeba walczyć”.

Ostatni dowódca zorganizowanych struktur polskiego podziemia niepodległościowego na ziemiach polskich utraconych po II wojnie światowej. Wcześniej nauczyciel, harcerz, żołnierz 77. PP AK Obwodu Szczuczyn. Po wkroczeniu Armii Czerwonej pozostał w konspiracji. Chronił miejscową ludność przed sowieckimi represjami i kolektywizacją. Zginął w walce z grupą operacyjną MGB-NKWD. Oznaczony Krzyżem Walecznych.

6. Sługa boży ks. Władysław Bukowiński (1904-1974)

„Wszędzie gdzie byłem, widziałem głębokość i celowość tego, że prowadzić duszpasterstwo, bez względu na konsekwencje”.

Ofiara prześladowań sowieckich w okresie II wojny światowej i po jej zakończeniu, zesłaniec. Pozostał na Nieludzkiej Ziemi mimo możliwości powrotu do Polski, aby nieść pomoc innym i nie pozostawić wiernych bez opieki duszpasterskiej.

7. Anna Walentynowicz (1929-2010)

„Byłam kroplą, która przepeliła kielich goryczy. Ale nie tylko ja nią byłam, moje bohaterstwo polegało na tym, że po prostu wytrzymałam, nie oddałam tego walkowerem”.

Działaczka Wolnych Związków Zawodowych na Wybrzeżu. Jedna z bohaterek strajków sierpniowych 1980 r. Współzałożycielka Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, nazywana „Matką Solidarność”. Represjonowana przez Służbę Bezpieczeństwa, internowana podczas stanu wojennego. Zginęła w katastrofie smoleńskiej.

8. Istotne uwagi dotyczące przedmiotu konkursu.

W oparciu o analizę materiałów źródłowych oraz posiadaną wiedzę i doświadczenie uczestnicy konkursu powinni opracować i zaprezentować autorską wizję ukształtowania upamiętnień tworzących „Aleję Niezłomnych” w parku Konstytucji 3-go Maja – tj.: tablicy memoratywnej oraz siedmiu form upamiętniających osoby wskazane w ust. 4.

Zaproponowana wizja projektowa tablicy memoratywnej oraz zespołu upamiętnień, wraz z koncepcją zagospodarowania terenu położonego w granicach opracowania konkursowego powinna przedstawiać rozwiązanie spójne pod względem kompozycyjnym i przestrzennym z istniejącym zagospodarowaniem parku Konstytucji 3-go Maja. Główną ideą działań projektowych powinno być poszukiwanie nowych wartości estetyczno-przestrzennych terenu objętego zakresem opracowania konkursowego, przy poszanowaniu istniejących walorów rekreacyjno-krajobrazowych zabytkowego parku Konstytucji 3-go Maja.

Przy opracowywaniu pracy konkursowej, uczestnicy powinni zatem zapoznać się z uwarunkowaniami wynikającymi z istniejącego zagospodarowania północnej części parku Konstytucji 3-go Maja, dokonać ich oceny pod kątem przydatności do sporządzania pracy konkursowej oraz wypracować własne – indywidualne, rozwiązania plastyczno-przestrzenne ukształtowania projektowanych upamiętnień tworzących „Aleję Niezłomnych”.

W uzupełnieniu rozwiązań przyjętych w zakresie projektowych upamiętnień, uczestnicy konkursu mogą wprowadzać zmiany w bezpośrednim ich otoczeniu – tj. w istniejącym zagospodarowaniu terenu – w szczególności poprzez przesadzanie lub wprowadzanie nowych krzewów oraz projektowanie dojazdów i zmian w nawierzchni głównej alei spacerowej.

Opracowana koncepcja projektowa nie może przy tym naruszać przebiegu głównej alei parkowej oraz zakłócać istniejącego powiązania „osiowego” Pomnika 42. Pułku Piechoty z zespołem Pomnika i Krzyża Katyńskiego.

W trakcie sporządzania pracy konkursowej uczestnicy mają także obowiązek wzięcia pod uwagę zaleceń Miejskiego Konserwatora Zabytków oraz uwarunkowań ekonomicznych, o których mowa w ust. 5.4 *Regulaminu* - wynikających z przewidywanego kosztu realizacji I etapu zagospodarowania „Alej Niezłomnych”.

W tym względzie konkurs powinien być wizytówką umiejętności twórczych uczestników konkursu.

ZASTĘPCA PREZYDENTA MIASTA

Adam Holenderski